Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

№ 189 (9563) | Вторник, август 13, 1974 чыл | 1925 чылда үнелезилеттинген. | Өртээ 2 кеп.

ЧУРТТУҢ ЯНЗЫ-БҮРҮ БУЛУҢНАРЫНДА

ДОНДА-РОСТОВ. Донгун чер ажылдакчылары Төрээн чурттуң шыгжамырынче ам-на үш миллион тонна тарааны үргаа. Сальскинин болгаш Зерногралтың тараажылары кайызы-даа 250-250 муң тоннаны күрүнете дужлаган. Азовск районнуң ажыл-ишчилери боттарының алган хүлээлгелерин күүседип — белеткел черлеринче 140 муң тонна тарааны чоруткан. Күрүнеге тараа садары уламчылап турар.

КИШИНЕВ. Молдавияның Слободзейск районунуң ажылагыйлары ногаанның шууштурулгазын тургускан — оортан помидорларлыг, огурецтерлиг, чаагай перецтиг машиналар үүктел чокка хөөрайларже чоруп турар. Районнуң ажылышчилери консерва заводтарынга, садыг черлеринге 200 муң тоннадан эвээш эвес ногааны бөөрин хүлээнгеннер.

КАЗАНЬ. Татарияның Азнакаевск районунда Вахитов аттыг совхозтуң тракторизи комсомолчу Рафаэль Г. Фаттахов кайгамчык чедиишкинни чедип алган. Сес андазының «К-700» трактор-биле 22 шак иштинде үүктел чокка ажылдаанының түннелинде чайгы чер эндырылгазын 67 гектар черге ол чоруткан. Ынчангаш норманы ол барык алды катап ажыр күүсеткен.

МАХАЧКАЛА. («Правданың тускай корр. А. Вахсман). Шамхал станциядан ырак эвеске Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудуунун түгүн кинскидин үлүргеп. Ында тараа калгалаар болгаш болбаазыралыр эн улуг комбинат тудуу эгезей берген. Оны бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудуу деп чарлаан.

(СЭТА).

ОЪТТУГ ТАЙГАЛАРДА

Бай-Тайга районнуң колхоз, совхозтары шээр болгаш бода малды шупту 126000 башты чайлагларда семиртип, кадарып турар. Чайлаглаашкынны «Кара-Хөл» колхоз организастыг эрттирип турар. Ажыл-агый Алаштың Ак-Кара-Сугда көвүрүгү кылып, Арадайда паромну, машина оруун эрте доозуп, малды чайгы одарларга чогуур үезинде чедирген. «Кара-Хөл» колхозтуң 29000 баш малы Артылыг-Ажык, Талсы сыннарында, Делег-Хөл, Меңгүлек тайгаларында шөлээн оъттап, семирип турарлар.

«Бай-Тал», «Тээли» совхозтар, «Мурнакчы» колхоз чайлаглаашкын эрттиреринің планында көрдүнген ажылдарны хөй-никитиниң, кадарчыларның күжү-биле чорудуп, Улуг-Ооругда ийи көвүрүгү, Тура, Сайырааа машина оруунуң септелгезин, Чиңге-Хемде көвүрүгү кылып, доосканы болгаш Кызыл-Хая базарынга чедир машина оруун аштап, эде кылган.

С. ЧЫЛБАК.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕР

Төскү беш чылдың тодарадыкчы чылында республиканың тараа хүлээп алыр бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери планныг онаалдаларын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннинг күүседип турар.

Бо чылдың эрткен чеди айларында мал чеми бүдүрер цех планын 112,5 хуу күүсеткен азы 9.509 тоннаны хереглекчилерге берген. Далган бүдүрериниң даалгазын 107 хуу боттандырган азы 7.613 тонна далганны бүдүрген. Бердинген пландан ажыр 513 тонна далганны хереглекчилерге берген.

Бүдүрүлге эргелели ниитизи-биле продукция сайгарар онаалдазын 111 хуу күүсеткен. Коллектив нежигүннери бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, 218 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүрген.

Чеди айларның түннелинде Кызылдың сайгарылга базазының улетпүр цеги (начальниги А. С. Потапов) социалистиг чарышка бирги черни эзлээн. Цех чеди айларда бүдүрүлге планын 112,5 хуу күүсеткен азы 1957 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Чадааның тараа хүлээп алыр черинің улетпүр цеги (начальниги „Оржак Мерген-оол) багай эвес ажылдаан. Бо коллектив чеди айларда 416 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеш, планын 104 хуу күүсеткен.

Эргелелдиң бүдүрүлгелери Совет Тываның 30 чыл болур оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты улам калбарткан ажылдап турарлар.

Ч. ДОСПАН.
Эргелелдиң кол инженери.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

ТОДАРАДЫКЧЫ ЧЫЛДЫҢ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИИЛ!

„Тыва көдээ тудуг“ трестиң автобаазазының коллективинге

Эргим эштер!

Силерниң бүдүрүлге коллективиңер тодарадыкчы чылда уткуштур планны алгаи мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Беш чылдың дөрт чылдарының күрүне планын хуусаа бетинде күүсеткенинер-биле холбаштыр СЭКП Кызыл хооркому болгаш хооркүүском автобаазанын бүгү чолаачыларынга, септекчилеринге болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларынга изиг байырны чедирип тур.

Даанган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүн харыысалгазының бедээнинин, социалистиг чарыштың дээштиг организастаттынганының болгаш партия, профэвилел база комсомол организацияларының администрация биле кады чорудуп турар политиктиг болгаш организаторжу улуг ажыл-чорудулгазының түннелинде бо чедиишкин чедип алынган. Силериниң мурнакчы күш-ажылыңар найысылал Кызылдың бүгү автотранспортчуларынга эки үлегер-чижек болур.

Совет Тываның 30 чыл юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш бүгү республикада калбарган социалистиг чарыштын бирги одуруунга туржуп турган, күш-ажылчы ам-даа улуг чедиишкиннерлиг болурунарны СЭКП Кызыл хооркому, хооркүүском силерге күзеди.

СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУ
ХООРКҮҮСКОМ.

УТКУШТУР ПЛАН ДУЗАЛААН

Республиканын бүдүрүлге коллективтери чартык чылдың түннелерин үндүрүп турган үеде республиканың мурнакчы коллективтериниң бирээзи — «Тыва көдээ тудуг» трестин автобаазазының мурнакчыларының болгаш удуртукчуларының үүдлерин «уткуштур план: ол чүү бергенил?» деп эгении аданга парлаан бис.

Ынчан, ол материалдарны белеткеп турузуста, автобаазанын директору Лилиан Рахимовна Хасанова биске мынча деп чугаалаан чүве: «Уткуштур планда көрүнген бедиткен хүлээлгелеристиг күүселдезин санап, хынап көрүвүске дөрт чылдарның онаалдазы Тудугжу хүнүн таварыштыр күүсеттинебөөр ышкаш-тыр. Харылзажың түрааалыңар».

Дугурушканывыс ёзугаар тудугжулар байырлалының бүдүүзүнде автобаазага чеде бердивис. Асфальтылап каан делгем шөлдүн кедээзинде шевергин кылып каан Хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларын кезек кижи шимээн тур. Оон бетинде улуг кадыыр болгаш маска чанында Күш-ажылчы алдар тугун ийи ооп база-ла чаарчып турлар. Тудугжу хүнүн таварыштыр бирги черни алган чолаачылар бригадазының көргүзүглерин чараштыр бижээн саазынны көзенекке суккаш, кызыл тукту киискидир кодурүп үндүрүптү. А Хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларының кырында «Беш чылдың дөрт чылдары күүсеттинген» деп улуг үжүктер-биле бижип каан лозун чайыышалып көстүп келди.

Ол аразында мастерскаларга болгаш гараждарга ажылдап турган кижилер уурук-сууруктан Хүндүлел самбыразының чанынга чыгып келдилер. Тодарадыкчы чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткенин республиканың удуртукчу органнарынга илгеткээн дугайында рапортту номчааш, чолаачылар, септекчилер бот-боттарынга байыр чедиржип турдулар.

Местком даргазы А. Удалов, өөрүн чоргаарал-биле эргий корген, чугаалайдыр.

— Ам удавас байырлыг митингивис болур болгай, ажылывыстың дугайын ынчан тодаргай дыннаар силер. Ынчалзажок кол көргүзүүвүстү чугаалап болур мен. Беш чылдың эгезинден бөөр бо хүнге чедир автобаза ниитизи-биле 1 миллион 635 тонна янзы-бүрү чүүктү сөөртүп, 53 миллион тонна-километрни ажылдап кылган-дыр. Ол дээрге беш чылдың дөрт чылдарының ниити планының 100,2 хуу күүсеттингени ол-дур.

Коллектив кежигүннериниң 1974 чылдың бо хүннеринге чедир кайы хире эки ажылдап келгенин көргүзүг самбыразындан сонуургап турувуста, «Ваششилий чоруп олур» дээн үннер дыннадылы. Автобаазада эн эки ажылдыг комсомолчу-аныктар бригадазының бригадири Василий Дюкарев прицептиг машинаазы-биле чедип келди. Бо шынап-ла бүдүрүлгенин шедбаны кижи. Ол беш чыл планын өскелерни мурнаан 2 чыл беш айларның дургузунда күүсеткен. Оон бригадазында 11 чолаачының хөй кезии 1975 чылдың үлүүнге кириштир ажылдап турар.

В. Дюкарев, С. Митряшкин, А. Рассохин, хоочун чолаачы А. Кочмин дээн ышкаш мурнакчыларлыг коллектив бодунун мурнунда кандыг-даа улуг сорулганы күүселин шыдавайн канчаар деп бодал кижиниң бодалынга ала-чайгаар-ла кирип кээр чорду.

С. МААДЫ,
«Шынның» тускай корр.
ЧУРУКТА: автобаазаның болук мурнакчылары.
А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МИЛЛИОНЕР СТАН

ЖДАНОВ. (СЭТА-ның корр. А. Лейкин). «Азовсталь» заводтуң «3600» станы үш миллион тоннага кириштир санадыр кылын демир хевилеп бүдүрериниң дооскан. Кац бүдүрериниң ол шууштурулгазын эрткен чылын эгелээн, ынчан тудугжулар Европада эң улуг прокат комплекизин ажыглалга хуусаазындан эрте хүлээдип берген. Оон коллективи Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуунуң маадырларындан эстафета хүлээп алгаш, комплекстиң баштайгы өлчөөниң төлевилеттинген күчүзүн мурнакчы темпилерлиг шиңгээдип ап турар. Мурнакчы бригадалар күзээн соруулгазын чаңгыс эвес удаа чедип ап келген.

Турэскаалдыг деп демдеглеттир хүндүлүг ажыл өлчөөн эрттирер эргени чарышка мастер Ф. И. Бибаковтуң бригадазы чедип алган. Бригада бо чылдың эгезинден бөөр планнан ажыр барык 3500 тонна металл прокадын бүдүрген. Фёдор Иванович — ол агрегатты украин прокатчыларның шиңгээдип алырынга дузалажыр дээш төрелдешкек бүдүрүлге черлериндеп чеде берген, хөй санныг тускай эртемниглериниң бирээзи. Череповецтиң металлургия заводунуң ол хоочун мастериниң арбын дужулгазы коллективке аажок ажыктыг болган. Техник эртемниг Ф. И. Бибаков Череповец станы-биле дөмейлешкек хөй шынарлыг бүгү технология шугумуи ыяк өөренип алган, нарын техниканың ужурун ажылчыларның билип алырынга дуза чедирген, кончуг улуг бүдүрүлге шууштурулгазының аңгы-аңгы звеноларынга кижилериниң шуудаңгай ажылдаарын чедип алган. Прокат бүдүрериниң шалыпкын шуудларын улуг хире-чергелии-биле ол хандырган.

Кончуг улуг станга бүдүрген, кылын ама-ама демирни Харцызскиде болгаш Челябинскиде газ дамчыдар, улуг хемчөлдиг, аажок быжыг хоолайлар кылдыр бүдүрүп, оларны Николаев биле Ленинградтың судно тудугжуларынга, бистиң Төрээн чуртувустуң хөй-хөй булуңнарында бүдүрүлге черлеринге, даштыкы чурттарга чорудуп берип турар.

Дүжүт ажаалдазы

КАА-ХЕМЧИЛЕР ЭГЕЛЭЭН

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының шөлдериниде тараалар быжып турар. Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөрткү чылының чаа дүжүдүн ажаап алырынче «Ленинчи оруқ» совхозтуң механизаторлары районга бир дугаарында эгелеп кирген. Олар үрезин кылыр 20 гектар көк-тарааны тавычалай кестирген. Оон гектар бүрүзүнден 13—15 центнерни ап болур. «Ленинчи оруктун» механизаторлары ам Коптуда сула кезилдезинче эгелеп кирген.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң тараажылары Баятыда 20 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирген. Оон дүжүдү чаагай. Ол колхозтуң механизаторлары тараанның кестирилгезин ам үш хүн улаштыр чорудуп турар.

«Коммунизмче орук» болгаш «Тиилелге» колхозтарның механизаторлары чаа дүжүттүң тараазын ажаап алырынче база кирипкеннер.

Ажыл-агыйлар бо чылын тараалының кезик хирезин аңгылап ажаар арга-биле чорудар деп турар. Ынчангаш ажыл-агыйлар дүжүттү ажаап алырынга ыяк белеткеп турар.

З. ШИН,
районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

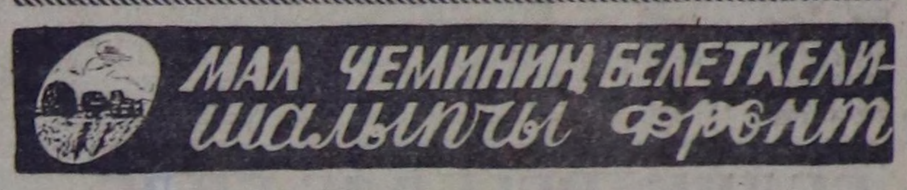

ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Мал чеми белеткээри-биле Тываның көдээ ажыл-агыйының дужулга станциязында комплекстиг бригада ажылдап турар. 4000 тонна сигенни, 300 тонна сенажты, 300 тонна витаминиг сиген далганы ол белеткээр.

Чепсек-херекселлер-биле бүрүн хандыртынган бо бригада звенолар аайы-биле ажылдап турар. Сиген кезикчилериниң звенозуң хоочун механизатор Никита Медведев удуртып турар.

Витаминиг сиген далганы белеткээр звенода КУФ-1,8 маркалыг кестирикчилиг йи трактор ажылдап, люцернаны үүрмектеваишаан, ону АВМ-0,5 деп агрегатче чорудуп турар.

Мал чеми белеткээр бо комплекстиг бригадада 25 трактолуг 30 ажыг кижи бар. Бригада бо чылын мал чеминиң белеткеличе организастыг кирген. Майның 1-де-ле көдээ ажыл-агый машиналарын ховуже үүлүтеринге белеткээн.

Суггаттыг черларниң сигенин июль эгезинде кезип эгелээш, 1900 тонна сигенни бригада амгы үеде белеткээн.

Виктор Зайцевке удурткан сараат салыкчыларының звенозу хүнде 5—6 сараатты салып, мурнакчыларның одуруунда чорбушаан. Хүн нормазын 110 хуу күүседин турар Овдар Сүге-Маадырның звенозу олардан база дудак чок.

Дужулгалыг механизатор А. Коровиниң удурткан звенозунда сиген белдүрүкчүлери В. Золотухин, И. Якушенко, С. Иванов, сөөртүкчүлер А. Папын-оол, В. Агломзянов, В. Кичигин олар эки ажылдап турар.

Амгы үеде бригада суггарган гектар бүрүзүнден 22—23 центнер сигенни кезип ап турар.

В. ФОМИН.

ЧУРУКТА: Механизатор А. Семёнов, бригадириниң дузалакчызы Н. Федосеенко олар пресподборщиктн ажылга белеткеп тур.

Авторнуң фотозу.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРГЕН

Эрзиниң «Коммунизмче орук» колхозу мал чеминиң белеткеличе организастыг кирген. Бо хүннерде колхозтуң хойжу бригадалары болгаш янек кадарчылары 3 звенода үстүн алган, хол кадыры-биле сиген кезип турар. Сигенчилер ам 124 тонна мал чемин белеткээн. Ылангыя № 3 болгаш 4 хойжу бригадаларының хойжулары мал чеми белеткээриниң мурнуку одуруунда чоруп турар.

Хойжулар ортузунга чарышты организастаар талазы-биле ажылды колхоз баштаар черн, партия организациязы холга ап, сигенчи бригадалар төптеринге лекция беседалары чорудуп, суурнуң чурттакчы чонунуң шефтээшкиннерин каш удаа эрттирген. Сигенчи бригада бүрүзүнде агитаторларны быжыглаан.

Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларның чарыжып он хонуктап түнеп турар.

Е. АРАКЧАА.

Дүвүрээзиниг медээ

ЧҮГЕ ХОЖУДААНЫЛ?

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң ховуларынга дүжүт ажаалдазы удавас эгелээр.

Совхозта байдал ам кандыгы? Ажыл-агыйда бар 18 комбайнның 6-зы белен эвес. Эр-Хаванта төп шаңның септелгези ам-даа кылдынмаан. Тараа чүдүрер, дүжүрер, арыглаар 20 ажыг машиналарның септелгези өгелевеөн. Ол-да төп шаңда 150 тонна кывар, чаар материалдар кирер улуг савалар куруг хевээр. Тараажыларның чурттаар черлериниң септелгезин кылбаан. Ында үрелик орунардан өске чүү-даа чок. Шаң эргелекчизи Хертек Хүлер-оол септелгеже сагыш салбайн турар.

«Барлык» совхозга септелге чүге хожудаанылы? Анда кым харыылап бээр ирги?

М. ДЫЛАЙ.

ХОЙЖУЛАРДА

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунуң төп салбырының малчыннары тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдап турар.

Салбырның № 2 хойжу бригадазында аныяк хойжу, Ак-Туруг көдээ Совединиң депутады Д. Даспак мал ажылының мурнакчыларының одуруунда.

Бо чылын хойжу Д. Даспак коданында 346 хоюндан 969 килограмм дүк кыргып алырын хүлээнген. Ажыл-ишчи хойжу ол хүлээлгезин ажыр күүседип, күрүнеге 1090 килограмм дүктү дужаагаш, салбырның хойжуларын мурнаан.

Салбырның № 2 хойжу бригадазының бригадири М. Доптуг-оол малчыннарны доктаамал эргип, оларның ажылын билдилиг удуртып турар. Бригада бо чылын күрүнеге 12,7 тонна дүк дужаар планын 13,5 кылдыр ажыр күүсеткен. Ниитиниң малын менди кыш ажырар дээш салбырның хойжулары кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын, мал чеминиң белеткелин организастыг эгелээн. Кара-Суг, Кужур-Арыы, Кучун-Курат деп черлериниң сиген шөлдеринде ажыл-иш хайныышкынныг.

М. ЛАМА.

ДҮҮНГҮ, БӨГҮНГҮ, ДААРТАГЫ КЫЗЫЛ

Ажылчы чонизр депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының орадакчызы Елизавета Демьяновна УДУРАКИНА-биле бистиң корреспондентивистиң интервьюзу.

АЙТЫРЫГ: Кызыл хоорайны үндезилеп тургускандан бээр 60 чылын бо чылын демдеглээр болгай. Аңаа холбаштыр найысылалывыстың канчаар сайзырап турарын номчукчуларга чугаалап бээрин диледивис.

Харыы: Совет Тываның найысылалы Сибирьниң өске хоорайларынга бодаарга аныяк. Ону 1914 чылда көжүп келген орус чон үндезилөк.

Кызыл чүгле Тываның эвес, харын Азия диптиң төвү. Ооң херечаяа—Улуг-Хемниң эринде, хоорайның база бир чараш сесерликтери-биле шыптынган черде «Азия төвү» деп тураскаал болгай.

Тывага национал хосталгалыг революция тиилээн соонда баштай Белоцарск аттыг хоорайны Кызыл деп адаан. 1922 чылда Кызылды Тыва Арат Республиканың найысылалы кылдыр чарлаан. Ол үеден эгелээн, хоорай сайзырап эгелээн.

Бежен чыл бурунгаар Кызылга 740 чурттакчылыг 102 бажың турган. 1938 чылда бажыңнар саны бир муң чыгам, чурттакчылары алды муң хире кижи турган. Амгы үеде алдан муң чыгыы кижи мында чурттап турар. Бөгүнгү Кызылбиле ол үелерни деңнээгеле кайы хире ылгалдыгыл дээрзи илдең.

Кызыл — Тываның баштайгы үлетпүрүнүң, культуразының төвү. Маңаа чээрби чылларның төнчүзүнде алгы заводу, электростанция, типография тургустунган. Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканы Кызылдың төөгүзүнге онза үе болур. Совет эрге-чагырганың чылдарында хоорай эң-не дүрген сайзыраан. Дөртен чылдарның эгезинде хоорайның кудумчулары элезин-довурак, хараганнар-биле шыптынган турган болза, бөгүнгү Кызыл — амгы үениң чаагайжыткан хоорайы болган. Ооң тудуун ам Кол план ёзугаар кылып турар. Хоорайны дөрт, беш каът чурттөлга бажыңнары, культура төптери, албан черлериниң көрүштүг чараш бажыңнары каастаан. Чаагайжыттыган сесерликтер, газоннар, парктар —чоннуң дыштанылгазынга чогумчалыг. Кудумчулар, тротуарлар асфальтбиле шыптынган. Улуг-Хемни чоокка чедир-ле чүгле паром-биле кежип турган болза, ам ооң ийи эринин улуг, чараш көвүрүг тудуштурган.

Кызылда металл, ыяш ажылдап кылыр, энергетика, тудуг, чиик болгаш азыа-чем үлетпүрүүнүң бүдүрүлгелери бар. Ол дээрге чер, агаар, суг транспортунуң белдири, республиканың бүгү районнарын автомобиль болгаш агаар оруктары-биле харылзаштырып турар.

Кызылда үжен ажыг өөредилге чери, ооң иштинде башкы институду, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалы, политехниктиг болгаш көдээ ажыл-агый техникумнары, уран чүүл училищезин бар. Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртемшинчилел институду ажылдап турар. Хөгжүм-шин театры, филармония, ырның болгаш танцының күрүне ансамбли, симфониктиг хөгжүм, хөй кинотеатрлар, культура бажыңнары, библиотекалар, чурт шинчилел музейи, телетөп, «Орбита» деп телестанция бар. Кызылчыларның болгаш оларның аалчыларының дыштанылгазының улуг төптери — культура болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы, ийи стадион бар.

Кызылдың төп кудумчузун Владимир Ильич Ленинниң ады-биле адаан болгаш ооң төвүнде баштыңчыга улуг тураскаалды тургускан.

Найысылалдың чурттакчыларының амыдырал хандырылгазы сайзыраан. Бо адырның 4 бүдүрүлгези, 54 магазин, 23 столовая, 2 ресторан, 3 кафе, 1444 кижи чыдын эмнелер 11 эмнелге болган профилактөрийлер, 16 фельдшер-акушер пунктузу, 5 аптека ажылдап турар.

Капитал тудугнуң темпизи дүргедээн. Ооң хемчээли бо чылын 22 млн. рубль чедер. Бо беш чылда Элегес-Аксында 50 млн. кезек туйбу бүдүрер завод, чылда 100 муң кубометр ямзы-бүрү даш үүрмектээр завод, «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге тудуг» болгаш «Тыва суг тудуг» трестинин демир-бетон кылыглар бүдүрер заводтары ажыглалга кирер. Хоорайга болгаш республикага тудуг индустриязының баазазын алгыдарынга ол улуг идиг-ниг бээр. Ниитизи-биле 1974 чылда бүдүрүлгениң — 19, чурттталганың — 18, социал-культура хандырылгазының — 8 болгаш өскедаа шупту 53 бажыңны болгаш объектилерни тудуп дооскан турар. Үүгле бо чылын хоорай Советиниң шугуму-биле 28 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга дужаар. Ол дээрге чижек кылдыр 1963 чылда дужаган чурттөлга шөлүндеи 14 катап хөй.

Айтырыг: Хоорайның келир үези кандыг болуруни номчукчулар сонуургап турар. Ол дутайын чугаалап көрүцерем.

Харыы: Ол чоп. Кызылдың келир үелеги сайзыралының Кол планы колдуунда ажылдап кылынган, ынчалзе-даа үениң негелдезин ёзугаар зде көрүп турар. Ону тургузарда 1990 чылда найысылалга 90 муң кижи чурттаар дээрзин барымдаалап турар. Хоорайга амгы үениң чаа, чараш хевирлерлиг, хөй каът бажыңнары немежир. Эргижирээн бажыңнарны хоорайның төвүнден чоорту чайлаткаш, ооң орнунга чаа бажыңнар тудар. Кызылдың мурнуу болгаш чөөн үүгүнге чурттөлга болгаш амыдырал хандырылга тудуун калбартыр, үлетпүр тудугларын тускайлаар, кудумчуларны улам экижидер, ногаанчыдар. Хоорайның төп талазын улам чараш кылдыр хуулдуруп, Ленин шөлүн долгандыр Министрлер Чөвүлелиниң, 800 олуттуг театрының болгаш албан черлериниң хөй каът бажыңнарын тудар. Оларның баштайгы ийнгизиниң тудуун эгелээн болгай. Ынчангаш Кызылывыс чараш, шиник, ногаанчыттынган амгы үениң негелделеринге дүүшкен үлегерлиг хоорай болу бээр.

Айтырыг: Хоорайның чаагайжыдылгазының дугайында чугаалап көрүцерем?

Харыы: Кызылды ам-даа болза ногаан ыыштар бүргээн хоорай деп болур. Ооң чаагайжыдылгазынге моон соңгаар-даа онза кичээнгейни салыр. Биргиээлчегде агаар баксырадып турар хөй ыышты чок кылыр. Ол сорулга-биле хөй-хөй котельняларны хатташ, хоорайны изиг суг-биле хандырар чылыдылга шугумун тудуп турар. Бо чылын 7,5 км ыңдыг шугумну болгаш 2,5 км канализация шугумун ажыглалга дужаар. Ону чоннуң тудуу кылдыр чарлаан. Хоорайның чамдык кудумчуларын эде тудар, асфальтылаар, ногаан ыыштарны тарыыр, чаа сесерликтерни, газоннарны тудар. Бо ажылды чорудун турар. Үүгле аңаа бизин 195 муң рубль чарыгдаар.

Бо күзүн Кызылдың 60 чылын демдеглээри-биле холбаштыр, Совет Тываның 30 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш кызылчылар онза күжениишкиниг ажылдап, күш-ажылчы тиилелгелерни чедип ап турарын түңнелинде демдеглеп каайн.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

✦ Бо чылдың август айда Тыва АССР-ниң найысылалы — Кызыл хоорай 60 харлаар. Амгы үеде Кызылда ниити чурттөлга шөлү 140 муң дөрбелчин метр ажып турар, чурттакчы чону барык 60 муң хире кижи.

✦ Кызыл хоорай республиканың экономиктиг амыдыралынга улуг рольду ойнап турар. Амгы үеде ында 20 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери бар. Олар республиканың бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң ыылып турар продукциязының 69 хуузун берип турар.

✦ Төскы беш чылдың төнчүзүнде үлетпүр продукциязының хемчээли 63 миллион рубль чедир өзер.

✦ 1945 чылда Кызылдың электростанциязы 0,9 миллиён киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрүп турган, а эртken чылын үүгле чаңгыс айда безин хоорайга 7,9 миллиён киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген.

ХҮНДҮЛҮГ ХАМААТЫ

Өзүп, сайзырап олурар, көрүштүг, чараш найысылал Кызылывыска ынак бис. Эргилдир бодап келирге, хоорайывыста кандыг ажыл-ишчи кижилер чок дээрил! Оларның могаг-шылаг биибес күш-ажылының түңнелинде Кызыл чаагайжыр, сайзырап бар чыдар. Ол ажыл-ишчи кижилерни көөрге онза чоргааранчыг.

Кызыл хоорайның хоочуларының, Тываның баштайгы хоочун чолаачыларының биреэзи Хунажык Комбуевич Ондарны танывас кижи ховар. Ам ол хоорай автобузунуң чолаачызы.

Эрткен улуг-хүнде хоочун чолаачы-биле почта чанынга ужураштым. «Илаз» деп улуг сарала автобусту башкарып чор.

— Бөгүн база ажылдап тур мен—деп, ол чугаалады. —Чамдык эш-өөр шөлээлеп турар, өскелери автобустар септеп турар болгай. Бажыңга аңаа-ла чүүү кылып олурар. Ынчангаш ажылдап турарым ол. Изиин көрбес силер бе? Автобустар чедишпес болза хоорайның чурттакчыларынга халалыг аңаар.

Автобус чорупканда безин ооң соонче көрүп, элээн боданып турдум. «Үүгле бодунга эвес, а кижилерге эки, ниитилелге ажыктыг болзун дээш чурттап чоруур кижилерниң бирээзи Хунажык Комбуевич ол-дур ийин» —деп, бодал бир дугаарында сагыжымга кирген.

Кызылга ол 1934 чылда келген. Ооң күш-ажылчы амыдыралы маңаа эгелээн. Машина-биле салым-чолуг база-ла маңаа холбаштырган. Бир дугаарында ол чолаачы сургуулунга өөренип алган. Ооң соонда үш тонна чүк сөөртүр «ЗИС-5» деп машина алган. Шак ынчаар-ла ол Тываны доора-хээре, авый-шавый эргилдир кезип каапкан. Ону узун дугаар шөер болза бөмбүрзекти та каш долганыр.

Ынчан орук-чирик кандыг турганыл? Кадыр-берт, малгаш-балдарлыг, довурак-доозунуг. Үүгле Барыын-Хемчик чедерде безин чеди хонар турган-дыр. Ол бүгүнү бижыг тура-соруктуг кижи ажып эртken. Ам ол дугайында үүгле сактыышкынар ооң үүрээнде арткан.

Коммунист Хунажык Комбуевич Ондар хөй-ниитизиниң ажылынга эң идепкейлиг киржип чоруур. СЭКП Кызыл хооркомунуң бюро кежигүнү. Ол дээрге эң бедик харыысалга-дыр.

Хунажык Комбуевич ол хүн ажылын орай дүне дооскан. 1 шак ажып турда, автобузун аппарып тургускан. Эртенинде ажылынга база кымны-даа мурнай четкен.

Ол өөрүнүң автобузун септежип турда, барып ужураштым.

— Дүштен эгелеп база хоорай иштиниң автобузунга ажылдаар мен—дидир.

Хоочун чолаачы эртken сески беш чылда 185690 пассажир километрни эртken. 696300 пассажирни сөөртken.

Ынчаарга ооң ажылдап турары Кызыл хоорайның пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары бо чылдың бирги чартымында 88 миллион ажыг пассажирни сөөртүп, планын ажыр күүсеткен. Ында хоочун чолаачының кинрген үлүү база бар.

Хунажык Комбуевич Ондарның улуг дуржулгалыг, ажылынга кызымаккай чоруун бедин-биле үнелеп, чезактың дээди хавыязы Ленин орден болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаан. Партияның бедик идегелин ол ынчаар бүзүредип чоруур.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

ЧУРУКТА: хоочун чолаачы Хунажык Ондар.

Фотозу авторнуу.

БЕДИК НЕГЕЛДЕ-БИЛЕ

Чаагайжыдылга — бүгүдениң херээ

Совет Тываның 30 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыс: Кызылдың чурттөлга-коммунал ажылагый бүдүрүлгелериниң арызында калбарган. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чоннуң чурттөлга-коммунал хандырылгазын экижиде-ринче күжениишкинни олар мөөнүзүн. Найысылалдың санитарлыг байдалын экижидер болгаш чаагайжыдар талазы-биле эдээн ажыл кылдынган.

Ногаанчыдылганы чорудун, кызылчылар бо чылын 6485 дес ыышты, 13 муң дес чадаг ыышты, 266,5 муң кезек чечекти хоорайның кварталында тарып олурткан.

Кызыл хоорай Советиниң күүскому бүдүрүлгелер, албан организациялар, өөредилге черлерин чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынче хаара туткан. Аңаа туйбу заводунуң, республика эмнелгезиниң № 2 бажың эргелелиниң коллективтери болгаш өске-даа организациялар идепкейлиг киришкен. Ылаңгыя № 2 бажың эргелелиниң коллективи кварталдарының чурттакчыларын эвилелдеп, бажыңнар чанынга, кудумчуларга бо чылын 700 дес мяшды, 200 дес чадаг ыышты, 5 муң кезек чечекти олурткаш болгаш чиңгир ногаан шөлүгештерни, чечектер клумбаларын кылган. Чурттөлга бажыңнарының чанында шөлүгештерде бичин уруглар ойнаар 116 кезек чайганымышты, уруглар ойнаар бичин бажыңчыгаштарны, өскедаа үүлдерни белеткээн. Чаа үүлдерни кылырын чогаадыкчы арга-биле тывар, ону күүсеткеринче, чурттакчыларны эвилелдээр талазы-биле ол бажың эргелелиниң эргелекчизи Л. Мельниченко, кол инженери Л. Жукова олар ботидепкейни көргүскеннер.

Чаагайжыдылга ажылдарынга Титов кудумчузунда В. Д. Фундиков, М. Н. Кочетова олар даргалаан № 15, 36 бажың комитеттери идепкейлиг киришкен. Ол ышкаш Кочетов кудумчузундан № 98,99 бажың комитеттериниң ажылы база үре-түңнелдиг.

Чурттөлга-коммунал ажылагый эргелелиниң бот-орулгачарылгалыг участогу чаагайжыдылга болгаш санитарлыг байдал талазы-биле айтырыгларны колдуунда харылап турар. Бо участок чартык чылда бүдүрүлге планын болгаш бедиктен хүлээлгелерин күүсеткен. Капитал септелге кылырының база чаа объектилер чаны чаагайжыдарының планын 106,8 хуу күүсеткен. Улуг хемчээлдиг 1385 дес ыышты олурткан, 3,5 муң дөрбелчин метр газонну кылган. 127 муң дес чечекти организацияларга саткан. Боттарының күжү-биле 195 муң дес чечек рассадазын кылган. 15 муң дөрбелчин метр ажыг оруктарны, тротуарларны асфальтылаан. Кызылда дыштанылганың болгаш культураның ларыгынче кирер чаа, аянныг чараш ийи көвүрүгү туткан.

Найысылалдың кудумчуларында изиг суг дамчыдар хоолайлар салыры үргүлүлевишаан. Ол ажыл доустурга эргижирен үрелген кудумчуриалы кылыр чаа заводту боторулга-чарылгалыг участок кылып алган. Ооң күчүзү улуг. Эзлчегде 2 муң тонна орук шывын белеткээр.

Чаагайжыдылгага кызылчылар эвээш эвес ажылды кылганнар. Бистиң мурнувуста ам-даа кылыр үүлдер хөй. Совет Тываның 30 чылынга уткуштур электростанцияның чылыг дамчыдылга тудуун дүргедедир ужурлуг бис. Ол тудугну чоннуң тудуу кылдыр чарлаан. Ол ажыглалга кирерге хоорайның санитарлыг байдалы экижиир. Хөй одалга төптери эвээжээр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында чылыг дамчыдылгазының тудуунуң талазы-биле штабты тургускан. Бо хүннерде Дружба, Авиация, Мугур, Комсомольская, Чүльдүм, Рабочая, Ленин болгаш өске-даа кудумчуларда чылыг дамчыдылгазының тудуун үргүлүүлээн.

Ленин, Кочетов, Титов, Рабочая, Красноармейская, Чехов, Щетинкин-Кравченко болгаш өске-даа кудумчуларда септелге, чаагайжыдылга ажылдары, эде тудуушкуннар кидин түүк. Кудумчуларда болгаш ногаанчыткан шөлдерде тураскаалдар, обелискилер, стендилер, орук демдектери, шугумнар база чаартынар. Бо бүгү ажылды бедик негелде-биле чорудар апаар.

Найысылалче Бай-Хаак таладан келир орукка Кызыл хоорайның сүлде демдээн тургузар. Болап эрткен-дүшкен ажылчы чон кызылчыларның Совет Тываның 30 чылынга төлептиг ужуражыр дээш алган социалистиг хүлээлгелери-биле таныжарлар. Аалчыларга таарымчалыг кылдыр «Кызыл» гостиницазының капитал септелгезин кылган. Кызыл партизан кудумчузунда ийи каът гостиницаның үшкү каадын Кызыл тудуг эргелелдиң тудугжулары тудуп доозар четкен.

В. ТАРАСОВ,
Кызыл хоорайның чурттөлга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң кол инженери.

ЧУРУКТА: Ленин кудумчузунда ажыглалда кирген чурттөлга бажыңнары.
А. Содунамның фотозу.

НАЙЫСЫЛАЛ ХООРАЙЫМ

Дээр өңү кырын дургаар
чуруттунган
Терең суглуг Улуг-Хемним
эринин каастаан,
Кыжын, чайын частып үнген
чечек ышкаш,
Кызыл, Кызыл — найысылал
хоорайым сен.
Чалыы чүрээм ынакшылы
болу берген—
Сарыым хыстың холун
четкеш, базыптар мен:
Чечек шыпкан аллеялар
уткуп келир,
Черниң казы—чүден чараш
хоорайым сен.
Үнген хуннүң херелдерин
хөглүг уткаан.
Улуг чаагай шапкын ижи
дицмиттелген,
Үжүүр-мерген чаа шагның
базымында
Уран ырлыг, мактап хаамас
хоорайым сен.
Саян ажыр кайыын-даа бол
келген өңүүн
Үгбам ышкаш, чазык,
хөглүг уткуп алыр,
Улуг диптиң — Азияның
чүрээ болган
Чалыы арының хүлүмзүрээн
хоорайым сен.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ХООРАЙЫМ АНКЕТАЗЫ

Фамилияң? Кызыл.
Адың? Хоорай.
Адаг ады? Октябрь.
Төрүттүнген чылың? 1914 чыл.
Төрүттүнген чериң? Хем-Белдири, Азия төвү.
Социал байдалың? Профессионал революсчу.
Тускай эртемиң? Башкы.
Өг-бүлег ишти? 60 муң чыгыы.

Шынап-ла Кызыл хоорай Тываның улус чонунуң революсчу демиселиниң төп штабы, революсчу хоорай, хосталгаже, чаа амыдыралче арат массаның тура-соруун кыйгырган патриот, интернационалчы.

Шаандагы Хем-Белдириниң, а амгы үеде Совет Тываның найысылалы Кызылдың доочу намдары мындыг деп бодаар мен. Кызыл-биле чажыт бис. Ол августа төрүттүнген, а мен—декабрьда.

Чажыдым Кызылга 9 харлыымда эң баштай келген мен. Ынчан бирле мөргүл чүүс джиип, сесерлигден улус сөктүп кирип турган ындыг чүве. Ол улусту эдерип, ачамга ушкажып алгаш келгеним ол чүве. Эзербек, Баян-Хол, Сесерлиг ооруглларынга хөй кадарып өскен бичин ол оон оскээр чүвээ барып, оода улуг хем, суг безин көрген эвес мен. Хем-Белдириниге чедия кээривиске «Уйгу чок Улуг-Хем» бо.

Шынап-ла, Улуг-Хемниң албатылары — хемежи орус, тыва кижилер оон-моон хемелерлиг келгеш, он-он кижилерни олурткулааш, хемни одурту эжиндирип кирплеткен. Хеме эрин суг-биле дең чыгыы. Чайлыныаарга чыыртыланнаар, эшкен кижи чүгле эглицизээр. Ак-кок хемниң кырын көөрге карак чайнаар, баш дээскинер. Хемелериис Шанчыг даанын үстүнде ол чарыкта хавак бажындан кирген хирезинде, шаандагы эмнелге турган чер дужундан дыка куду барып үнген.

Оон хүрең-бажың баар дишкен улус эрик дургаар өрү-алзы шуужупкан. Орук ара көрүп чоруурга бажыңнар-ла хөй. Чамдыызының чанында өглер-даа бар. Удатпаанда улус хүрен-бажың бо-дур дишти. Ону көөрүвүске аажок улуг. Ачам мени чаныче тыргкаш: «Көрдүң бе, чазак бажыңы бо-дур оглум»—диди. Ооң улуг чаагайын кайгап, магадап турдувус. Амгы «Шын» солун редакциязының эрги бажыңы ол чүве.

Ол ышкаш сан, шүүгү, кадагаатты ямыларының бажыннарын, «Шын» солун редакциязының чанында амдаа турар хүрен бажыңны болгаш чоокка чедир бир дугаар поликлиниканың турган бажыңын көрген бис. Амгы «Тувинская правда» солунуң редакциязының ийи каът бажыңы база ынчан-на турган, а ооң чоок-кавызында өглер база көвей. Өглер чанынга ол бедик бажыңкар даглар, кашпалдар ышкаш сагындырар турду.

1932 чылдың май. Реванэ Төп Комитеди мени кыйгыртып келгеш, типографияга ажылдаарын каан. Парлакчылай бердим. Типография ынчан амгы Культура министерствозунуң бажыңына турган чүве. Найыралдыг, интернационалчы аныяктар ажылдап турдувус. Улуглар-биле кыдат Чи-Шу-ла, орус Сорокин, хакас Спирина олар турдаг. Тываалар үш кижи турдувус: Оюн Шыырап, Бай-Кара Хевеңмей болгаш мен. Оон эгелээш-ле типографияга национал аныяктар хөй-биле ажылдай берген. Ынчангаш типография Кызылга эң баштайгы үлетпүр черлериниң бирээзи, ажылчын аныяктарны үндезилээн коллектив болган. Чогаалчы Бай-Кара Хевеңмей, эки турачы фронтучулар Оюн Билчиир-оол, Кыргыс Идам болгаш сөөлзүреди өске-даа хөй-хөй партия, совет ажылдакчылар ол найыралдыг коллективке кижизиттиргеннер.

Хоорайывыстың анкетазында тускай эртеми «башкы» дидивис. Ол шын деп бодаар мен. Чүге дээрге, үстүнде айытканывыс полиграфия ажылчыннарындан эгелээш, сапык даараар Саниников биле кидис идик кылыр Хүүрекпен, садыгжы Сайзар-оол биле алдынчы Демир-Хүүрек, чогаалчы Сарыг-оол биле артист Мунзук, баштайгы ужудукчу Кидиспей биле хорчун чолаачы Дажы, эртемден Аранчын биле чуруктуу Ланзыы, баштайгы башкылар Бак-кек биле Биче-оол, эмчилер Дакый-Сюрюн биле Дупур болгаш партиянын, күрүненин, хөй-ниитинин чүс-чүс хоочун болгаш аныяк ажылдакчылары кадрлар шупту төрээн Кызылывыска өөредин, дешээннер. Ынчангаштын Кызыл хоорай:

Ие өөнден өзүп үнгеш
Ийи дугаар кирген өөвүс,
Хамык чүвээ өөреткен
Калбак билиг школазы.

Үжен чылдардагы Кызыл-биле амгы найысылалды сактып дедиээри солун. Ынчан Кызыл улуг эвес, ынчалзе-даа Совет Эвилелиниң акыдыралынга улуг рольду ойнап турар. Амгы үеде ында 20 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери бар. Олар республиканың бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң ыылып турар продукциязының 69 хуузун берип турар.

Төскы беш чылдың төнчүзүнде үлетпүр продукциязының хемчээли 63 миллион рубль чедир өзер.

1945 чылда Кызылдың электростанциязы 0,9 миллиён киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрүп турган, а эртken чылын үүгле чаңгыс айда безин хоорайга 7,9 миллиён киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген.

Ынчан орук-чирик кандыг турганыл? Кадыр-берт, малгаш-балдарлыг, довурак-доозунуг. Үүгле Барыын-Хемчик чедерде безин чеди хонар турган-дыр. Ол бүгүнү бижыг тура-соруктуг кижи ажып эртken. Ам ол дугайында үүгле сактыышкынар ооң үүрээнде арткан.

Коммунист Хунажык Комбуевич Ондар хөй-ниитизиниң ажылынга эң идепкейлиг киржип чоруур. СЭКП Кызыл хооркомунуң бюро кежигүнү. Ол дээрге эң бедик харыысалга-дыр.

Хунажык Комбуевич ол хүн ажылын орай дүне дооскан. 1 шак ажып турда, автобузун аппарып тургускан. Эртенинде ажылынга база кымны-даа мурнай четкен.

Ол өөрүнүң автобузун септежип турда, барып ужураштым.

— Дүштен эгелеп база хоорай иштиниң автобузунга ажылдаар мен—дидир.

Хоочун чолаачы эртken сески беш чылда 185690 пассажир километрни эртken. 696300 пассажирни сөөртken.

Ынчаарга ооң ажылдап турары Кызыл хоорайның пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары бо чылдың бирги чартымында 88 миллион ажыг пассажирни сөөртүп, планын ажыр күүсеткен. Ында хоочун чолаачының кинрген үлүү база бар.

Хунажык Комбуевич Ондарның улуг дуржулгалыг, ажылынга кызымаккай чоруун бедин-биле үнелеп, чезактың дээди хавыязы Ленин орден болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаан. Партияның бедик идегелин ол ынчаар бүзүредип чоруур.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

ЧУРУКТА: хоочун чолаачы Хунажык Ондар.

Фотозу авторнуу.

СССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге уткуштур

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧАЛГЫНЫ

С. И. РУДЕНКО,
ужар-түүлдүн Маршалы, Совет Эвилелинин Маадыры

Каш хонгаш, совет улус ССРЭ-нин Агаар флодунун хүнүн демдеглеп эрттирбишаан, бистин Төрээн чурттувустун ужудукчуларынга ханы хүндүткелин илереднирлер.

Совет чазак дөртен бир чыл бурунгаар Ада-чурттун ужар түүлүн хөгжүдеринге чедишкиннерни алдаржыдып демдеглээри-биле аңаа тускай хүнү доктаадып тургуская.

ССРЭ-ниң Агаар Флоду — бистин партиявыстың, бистин улустун чоргааралы. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинин соонда, үш хонганда, В. И. Ленин агаар флодун удуртур орган — Ужар түүл комиссарларының бюрозун тургузар дугайында айтыышкынга ат салган. Шак ол аарберге үеде социалистиг ужар-түүлдүн баштайгы отрядтары тургустунуп эгелээн.

Чуртту индустриализастаарының ленинчи политиказын чедишкининг боттандырганы Совет Шериг-Агаар Күштерин хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг болган.

Партияның «кымнардан-даа артык талыйты ужар, кымнардан-даа артык бедик ужар, кымнардан-даа артык дүрген ужар херек» деп кыйгырыын совет аныяктарының улуг хөдүрлүүшкүн-биле деткээнин сагынмас аргажок. 1931 чылда ВЛКСМ-нин IX съездизинге Агаар Флодун комсомолдун шефке алырының дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ленинчи комсомолдун путёвкалары-биле муң-муң аныяк оолдар ужар түүлге келгилээн. Оларның аразында сөөлүнде кээп Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры болган Г. П. Кравченко, Совет Эвилелинин үш дакпыр Маадыры, ужар түүл Маршалы А. И. Покрышкин олар база өөренип турган.

Үжен чылдарда Соңгу түктүн оңза берге байдалдарынга челюскинчилерниң амы-тынын камгалап алган совет ужудукчуларның кайгамчыктыг маадырлыг чоруу дүгү делегейни кайгаткан. Ол эрес-маадырлыг чоруу дээш М. В. Водопьянов, И. В. Доронин, Н. П. Каманин, А. С. Леваневский, А. В. Ляпидевский, В. С. Молоков болгаш М. Т. Слепнев бистин чуртувуска Совет Эвилелинин Маадыры атты бир-ле дугаар алганнар. Совет ужудукчулар И. Д. Папанинин экспедициязын Соңгу полюска барып дүжүрген. В. П. Чкаловтун, М. М. Громовтун, М. М. Раскованың экипажтарының эрес-маадырлыг херектери бистин Төрээн чуртувусту алдаржыткан.

Ада-чурттун Улуг дайнының чылларында бистин алдарлыг ужудукчу-эзирлеривистин көргүскени маадырлыг чоруктары чоннуң угаан-бодалынган кажан-даа чүтпес. Капитан Н. Ф. Гастеллонун экипажының маадырлыг чоруу бүгү делегейге билдингир.

Ада-чурттун Улуг дайнының баштайгы хүннеринден эгелээш, ол доозулгуже чедир фронтуларга турган мен. 16 дугаар агаар армиязын барык үш чыл командылаваш, оонбиле кады Сталинградтан Берлинге чедир дайынчы орукту эткеп мен.

16 дугаар агаар армиязының дайынчылары Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы төөгүзүнге боттарының маадырлыг чоруктары-биле өлеп чүтпес арынарны кыр бижээннер. Арчияның агаар дайынчыларының мурнуку одуруунга коммунистер болгаш комсомолчулар чоруп турганнар. 1942 чылдың августан 1945 чылдың май айга чедир үе иштинде армияның тергии эки 20275 дайынчы ужудукчулары Коммунистиг партияның хүрээлеңинге киргилээн, а 4735 кижи комсомолчулар болган.

16 дугаар агаар армиязы дайын чылларында 288 муң дайынчы ужудуушкунну кылгаш, дайзының 3,7 муң танкыларын, куяктыг машиналарын, 10 муң хире артиллерия чепсектерин болгаш миномётларны, 40 муң шаа автомашиналарын база удурланыкчының өске-даа дайынчы техниказын узуткаан болгаш үрээн. Агаар армиязының ужудукчулары 6 муң ажыг агаар тулчуушкунун чоруткаш, аңаа дайзының 5175 самолёдун дүжүр аткан. Олар дайзының аэродромнарынче халдаваш, кемецтерниң 766 самолёттарын узуткаан.

Совет ужар түүл бо хүннерде-оон чартык үүс чыл ажыг үедеги алдарын төлептиг уламчылаң турар.

Эртемниң болгаш техниканың чаа-чаа чедишкиннери, эртемденнерниң болгаш конструкторларның, инженерлерниң болгаш техниктерниң чогаадыкчы ажылы, ужар түүл бүдүрүлгелериниң ажылынарының күжеениишкини шыпкар талазы-биле чаа самолеттарны кыска хуусаада тургузуңгар арганы берген, олар амгы үениң дериглери-биле, радио болгаш радиоэлектронныг херекселдер-биле чаартыңган. Амгы үеде бистин Шериг-Агаар Күштеривис ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерининң күчүдүг эвенри болуп турар. Амгы үениң дайынчы самолёлу—эртемниң болгаш техниканың мурнакчы чедишкиннериниң боттуг херечизи-дир. Амгы үениң ужар түүлүнүн техниказын болгаш чепсээн шиңгээдип алырда, профессионалдыг бедик мергежил, эрес-дидим чорук, бот-харысалга херек. Ужудукчулар — маадырлыг мергежилдиң кижилери-дир. Оларның амыдыралы—диригаадырлыг чорук. Ынчангаш оларның ажыл-ижин Төрээн чурт бедии-биле үнелеп турар.

Амгы үениң техниказын шиңгээдип алырынга, ужудукчу кадрларны кижизидериге болгаш өөредиргеге ачы-хавыяазы дээш авиаторларның хөй-хөй болук отрядтарына «ССРЭ-ниң алдарлыг дайынчы ужудукчузу», «ССРЭ-ниң алдарлыг дайынчы штурманы», «ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчу-шепекчизи» болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг штурман-шепекчизи» деп хүндүлүг аттарны тывыскылаан. Бо чорук Төрээн чуртка төлептиг бараан болуруне оларны улам-на сорук киргген.

Ам авиаторларда чайгы дайынчы өөредилге кидин түүк. Өөредилге чаңгыс-ла сорулгага—Төрээн чуртту, социалистиг дем-каттыштырылга чуртларын камгалаңарынга доктаамал белен болурунга чагыртхан. Дайынчы мергежилди бедиргенин күчүлүг бызазы социалистиг чарыш болуп турар. Тергин эки самолет, звено, эскадрилья, полк дээш, агаар тулчуушкунунун хастерлериниң санын көвүдедири дээш демисел чоруп турар.

«Төс Комитет, бистин күрүевистиң удуртукчу органнары бистиң социалистиг Төрээн чуртувустун камгалал күчүзүн бызыглаарынче кошкаш дивес кичээнгейни салырын уламчылавышаан. Бистиң камгалалывыс бүзүрелдиг, моон соңгаардаа чогуур деңнелге турар дээрзин силерге бүзүредип болур мен, эштер»—деп, Москванын Бауман соңгулда округунун соңгукчуларының мурнуунга чугаазынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

Агаар Флодунун хүнүн демдеглеп тура, бистин Төрээн чуртувустун болгаш социалистиг дем-каттыштырылга чуртларының күрүне эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле СЭКП ТК-ның Чепсектиг Күштериң мурнунга салган сорулгаларын моон соңгаар-даа төлептиг күүседиргеге беленин совет дайынчылар көргүзерлер.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ „ИЕНИҢ АЛДАРЫ“ ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ „ИЕНИҢ МЕДАЛЫ“ МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден

БАЙ-ТАЙГА РАЙОН

Тос уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Арина Иргатовна **Чыман** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Куусаал Лүндүповна **Салчак** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бичин-Уруг Ооржаковна **Борбак-оол** — «Мурнакчы» колхозтуң колхозчузу.

Малчын-кыс Шимиевна **Достан** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Өшкү-Саар Биче-ооловна **Күжүгет** —«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Анай Иргитовна **Маадыр** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Иргит Арган-ооловна **Саракай** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Долума Норбуевна **Салчак** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Серенмаа Доржуевна **Хомушку** — район эмнелгезинин кассири.

Беш уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Найна Сарыгларовна **Делгеоол** — Кара-Хөлдүң участок эмнелгезинде фельдшер.

Нина Чудуковна **Күжүгет**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Унгуловна **Салчак**—Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Чылбак Хертековна **Серен**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Долума Хертековна **Саны-Шири** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Шожутмаа Сундуйовна **Хертек** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Долгар Шыраповна **Саая** —«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бичии Сандыковна **Ооржак** —«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Клара Домбыйевна **Ооржак** — «Дөй-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чараштаан Достай-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Индирмаа Шинойовна **Күжүгет**—Хөнделең суурда өг-бүле ээзи.

Артык-кыс Мартан-ооловна **Куулар** —«Аленушка» уруглар садының нянязы.

Кара Шыраповна **Монгуш** —Хөнделең суурда өг-бүле ээзи.

Караш Содунамовна **Монгуш** —«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Оюндуу Шалданмайовна **Монгуш**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Согааш-Дажы Ак-Саловна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Бопунмаа Мыртыковна **Ондар**—Аянгаты суурда өг-бүле ээзи.

Шужаа Шыраповна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Анчымаа Лама-Сүрүновна **Саая**—«Сельхозтехника» салбырының ажылдакчызы.

Шура Десповна **Хомушку**—Хөнделең суурда өг-бүле ээзи.

Чылбак Бортан-ооловна **Чозар**—Кызыл-Мажалык сес чыл школазының ажылдакчызы.

Алды уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кара-кыс Өктек-ооловна **Куулар**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

София Федоровна **Полякова** —Кызыл-Мажалык суурнуң ЧОС-та бухгалтер.

Серенмаа Шавыраевна **Соян** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Девилдей Датовна **Суртай-оол**—курбанкының район конторазының ажылдакчызы.

Даларык Эргек-ооловна **Хомушку**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Норжуң Байыровна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Барынмаа Оолаковна **Бурбужап**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Дорумаевна **Куулар** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Бок Шагдыровна **Ондар**—Аянгаты суурда өг-бүле ээзи.

Маныы Даржиевна **Ооржак** —Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Тамара Ефимовна **Соколова** —Кызыл-Мажалык суурда столовая кассири.

Ок Салчаковна **Хомушку**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чүскүк-Кара Мыртыковна **Хомушку**—«Шекпээр» суурда өг-бүле ээзи.

(Уланчылыг).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● БЕРЛИН. ГДР-ниң политиктиг литература үндүрер парлалга чери «Лиц-Ферлаг» 1945 чылган бээр марксизм-ленинизмниң классиктериниң 300 миллион кезек ниити тиражтыг чогаалдарын парлап үндүрген. Орус дылдан кылган очулдурулгаларны 1600 янзы аттыг, 53 миллион ажыг кезек тиражтыг парлап үндүрген.

● УЛАН-БАТОР. Моол малчыннар мал ажылынын продукциязын бүдүрерин көвүдедиринче угланган МАР-ның партия, чазаанның шиитпирлерин чедишкининг күүседип турар. Бо чылдың июль төнчүүнде дыннаткан барымдааларны өзүгүлер алырга, чуртка белеткээн сүт эткен чылдың чогуур үеэзинде турганындан 20,6 хуу ажыг болган. Эткен чылдың июль төнүп турда көргүзүүлерге деннээрге, аксаржаг бүдүрери 19,5 хуу көвүдээн.

● ПРАГА. ЧССР-ниң Эртемнер академиязының Плазма физиказының Прага институдунда эң баштайгы чехословак газ лазерин ажылдатып эгелээн. ЧССР-ниң эртемденнериниң чедишкининг болурунга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Москвада физика институдунда өөнүктери-биле оларның дем-каттыштырын ажылдааны хөй талалыг дузаны чедирген.

● БЕЛГРАД (СЭТА). Вараждин хоорайының чоогунда (Хорватия республика) аш-чем комбинады «Коканым» коллективи келир беш чылда күүседир улуг сорулгаларны салып алган. Югославияның эң улуг ол куш фабриказы чуртта ажок сураглыг.

Амгы он чыл эртер чоокшулай бээрге, «Кока» чыл-на 60 миллион хире чуурганы, 40 миллион дагаа оолдары, 20 муң тонна эттиг бүдүрүп турар апаар. «Коканым» сөөлгу чылларда чедишкиннери — оон чаа-чаа тиилелгелерлиг болурунуң үндезини. Сөөлгу беш чыл дургузында комбинатка куш фермаларының саны ики катап көвүдээн, чаа-чаа инкубаторларны тудуп тургускан. «Коканым» продукциязы ол үениң дургузунда үш катап көвүдээн.

(СЭТА).

КНО-нуң комиссиязы ажылын дооскан

ДАР-ас-САЛАМ. (СЭТА). КНО-нуң кижи эргелериниң хуралы Танзанияның найысылалынга доозулган. Комиссия африкан чонга хамаарыштыр Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгаар үеэлдиг эрге-чагыргазының дерини үүлгедиглериниң дугайында, фашистиг мурнуу-африк чазактың карабажынарында бооп турар күүдел, дорамчылалдарның болгаш хинчектээшкиннериниң дугайында хөй саныг херечилериң өчүктерин дыннаан. Кижинин эргелерин хүндүлээринче болгаш Мурнуу Африканың африкан улузунун бот-башкарыр эргезин хүлээн көөрүнче, чуртту эргеленп-башкарарынга ону шуут киириштириринче Мурнуу-Африка Республиканың сөөкязы ылгаар ёзу-чурумун албадаарынга эргежок чугула бүгү хемчеглерни бүгү делегейнин улустары алыр ужурлуг деп, КНО-нуң кижи эргелериниң талазы-биле комиссиязының даргазы Кеба Мабайе аңаа болган парлалга конференциязынга чугаалаан. Ук негелдеерни хүлээринче мурнуу-африка эрге-чагырганы албадаар дээш, Мурнуу-Африка Республиканы экономика талазы-биле шыңгыы, дээштиг кызыгаарының делгеренгей шимчээшкинин бүгү делегейге калбаатырынче комиссияның өмүнээзинден ол кыйгырган.

КНО-нун кижи эргелериниң талазы-биле комиссиязының кежигүннери Дар-ас-Саламга хуралдаар ажылын дооскан соонда Заирнин найысылалы Киншасаже чорупкан. Олар хуралдаарын аңаа уламчылаар.

Г. ХОЛЛДУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Тайбынны чедип алыр арганы берген политиканы президент Фордтун уламчылаар сагыштынын медеглээни кончуг чугула медеглел болган деп, АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чингине секретары Гэс Холл Нью-Йоркка болган парлалга конференциязынга демдеглээн.

Делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырылдырарынче угландыр «соок дайындан» чайлаарының политиказы херек кырында боттуг байдалды болгаш АКШ-тың хөй-ниитизиниң сеткил-сагыжын илергейлеп турар деп, Г. Холл онзалап демдеглээн. Чоокта чаа хөй-ниитизиниң сагыш-бодалын айтырып көөрге, «совет-америк харылаалаларны улам ханыладырын күзеп турарын олар илергейлээн». Каттышкан Штаттарның улузунун күзел-бодалын ол база бүрүну-биле илергейлеп турар деп, аңаа хамаарыштыр Г. Холл эйыткан.

АРГЕНТИНАДА БАЙДАЛ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның Коммунистиг партиязы хандырылгага саботаж, чиижен садыглаашкын кылыр чорукка удур демисежир талазы-биле чазактың хемчеглер алырынга киржиринче чурттун президентизинин кыйгырыын угуулгазын деткин турар. Ону Компартианың делегациязы Аргентинаның иштики херектер министри Бенито Бедро Льямби-биле ужурашкаш медеглээн.

Ол кыйгырыгда «чугула айтырыгларны шиитпирлээр дээш улустун эрге-ажыктарын, эргелерин камгалаар хемчеглер алыр ажылды дем-каттыштырып турган чорударының эргежок чугулазын айыткан деп, чурттун президентизинин кыйгырыын тайылбырлаан, аргентин коммунистинин «Нуэстра палабра» солуну демдеглээн. Аргентинаның улузунга удур «даштыкы чуртта рның монополиялары, улут-улуг мал үлетпүрүнүн эзелери, реакцылыг күштер сүлээлежин, кемнер үүлдедиглерни организастап турар. Оларны деткин турар идегеттер чазактың иштинде, даштында-даа бар деп, аңаа хамаарыштыр солун демдеглээн. Чазактың кылагдаар, ол чорук бүтпейн барза, эрге-чагырганга база бир согуушкун таварыштырар. сорулгалыг ук сүлчээ сөөлгу хүннерде улам калчаалыг илереп турар деп, «Нуэстра палабра» сагындырган. «Хоорайларның, көдээниң ажылчын ангыга баштаткан массалары чедип алдынган чаалап алыышкынарны камгалап үнүүн, национал хосталга дээш демиселди калбартсын дээш, дүржок үзелдиг күштерниң эргилде кылырынга удур» демисеге ужуту эвилелдеп каттыштырары эргежок чугула деп, солун демдеглээн.

Острава хоорайда Клемент Готвальт аттыг металлургия комбинады—ЧССР-де мурнакчы бо будурулге—Чехословакиянның металлургия үлетпүрүнүң бүгү продукциязының бештин иезиин берип турар. «Беш чыл планын—хуусаа бетинде!» — деп лозуң-биле комбинаттың ажылчыннары бе хүннерде ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Леопольт Клейнниң удуртуп турары мурнакчы бригаданың эзилдирген каңны эзин турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ӨРТЕКТЕР ЧИИГЭЭРИНГЕ ЫНАНЫШ ЧОК

Эргкен неделя капитал чуттарынга бараан өртектериниң улам улгадыры-биле капсырлаштыр доозулган.

Чижээ, Каттышкан Штаттарга мөөнпеп садар бараан өртектери июльда 3,9 хуу улгаткан. Мөөнпеп садар бараан өртектери эткен чылдың августан бээр чангыс-даа ай дургузунда ынчалдыр улгатпаан. «Мөөнпеп садар бараан өртектери улгадырга, оон уламындан үүрмектеп садар бараан өртектери база чайлаш чок улгадыр, ынчангаш ол медээ дынналарга, акша үнезинин аажок кудулап турарын чавырылдырарынга кандыгдаа ынаныш чок апарган» деп, парлалга агентилери тайылбырлаан. Латин Америка чуттарының кижилери уктуг американнарның бараан садын алыр аргазы 1969 чылдан бээр 1973 чылга чедир АКШ-тың чуттакчыларының бараан садын алыр ортумак шиңгээдиен 4 хуу эвээжээн деп чүве база демдеглеттинин турар.

ГФР-ге бо чылын хөй-хөй хереглел бараанларының өртектери 8—9 хуу, аъш-чем продуктуларының өргээ — 4—5 хуу аартаан. Ол барымдааларны «Үүрмектеп сайгарар бараан садының улуг болгаш ортумак шыдалыг будурулге чеделинин федералдыг ниитилелинин» даргазы Г. Тома парлалга конференциязынга чугаалаан. ГФР-ниң экономика байдалын алгаш көөрге, өртектер чиигээринге ынаныр арга-даа чок деп, Г. Тома демдеглээн. 1973 чылдың июльда турганынга деңнээрге, бо чылдың ол үеэзинде чуртка амыдыраарының бетики хемчээдиг чарыгдалдары 6,9 хуу улгаткан деп, ГФР-ниң статистика эргелери база дыннаткан.

Японияның чазаа кан болгаш алюминий прокады-биле, соя хандызы, макарон кылыглар, пиво-биле катай алырга, 32 янзы бараанның өртектерин контрольдавас деп доктаатган. Ол контрольду дүжүргениниң уламындан чуртка бараан өртектери улам улгадыр. Японияга чугле бо чылдың баштайгы чартыының дургузунда безин өртектер 20 хуудан ажыр улгады берген.

Канадага хереглел бараанларының өртектери чыл дургузунда 13 хуу аартаан. Ыланғыя эзт, сут, чимис, ногаа өртектери аажок дүрген аартап турар.

Копенгагеннин транспорт черлериниң администрациязы болгаш Данияның күрүне демир-оруктарының дирекциязы автобус, демир-орук билеттериниң өртээн улам улгаттырар деп шиитпир үндүргеен. Оон түннелиниде транспортка үндүрер чарыгдалдар 15—20 хуу улгадыр.

Эткен чылдың июльда турганынга деңнээрге, Швейцарияга амыдырал чарыгдалдары, албан хуузунда чарлаан барымдааларны өзүгүлер алырга, 8,9 хуу улгаткан деп дыннаткан. «Вуа увриер» солун «амыдырал чарыгдалдары улам улгадып турар» деп түүмел үндүргеен. Аъш-чем продуктуларының, ыланғыя хлеб, саржаг, чигир өртектериниң аажок аартааны, транспорт чарыгдалдарының улгатканы, электроэнергия төлевири ажыл-ишчилерге оңза кызагалды таварыштырып турар деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

Солун дуржулга

САРААТТАР КӨЗҮЛБЕС ШЫКТАР

Арбын частаашкынныг изиг чай болганындан Вологда области сиген-ширбиил кижи дурту хире өзүп үнген. Сиген шөлдеринде ажыл-иш ам кидин түүк. Чүгле чаңгыс эдептиг түүл бар: дыка делгем шык-шыныаларының сигенин кезип каапкан-даа болза, сараттар көзүлбес.

...«Кирилловский» совхоз. Оон сиген шөлдеринде сиген бөлүп, тырыыр машина үзүк-соксаал чокка ажылдап турар. Сигенчилер ол чаа машинаны баштай бүзүрексевейн хүлээп алганнар. Ол агрегат чаңгыс-ла минута иштинде тырый шарып каан ийи улуг моондак сигенни үндүр октаптарын көрүп кааш, сигенни сараттап, тургузарының эң тергин талалакчылары безин эрги арга ажык чоктур деп билип каннар.

Сиген тырып, шарыыр машинаның механизатору Иосиф Александров ажылдап эгелээнинин баштайгы-ла хүнүнде 460 саныг шарып каан, улуг боодалдарлыг сигенни белеткеп четтигипкен. Ону мурнундагы, эрги хемчээл-биле алыр болза, 11 улуг сараат-дыр. Механизаторнуң сиген бөлүп, шарыырынга чүгле үш кижи дузалажып турар.

Ынчаарга «Борисовский» деп совхозта сигенни шалыпкын арга-биле белеткээрин оон-даа артык эки кылып турар. Ында тускай, бөлүк машиналарны: сиген кезер, үүрмектээр, бөлер болгаш тырып, шарыыр машиналарны трактор поездизин ажыглап турар. Оон түннелиниде хол-биле кылыр ажылды барык болдурбас, шуушгурулга-конвейер болу бээр.

«Борисовский» совхозта сиген хадагалаазы-биле сиген дажыглаар транспортёрларлыг болгаш салгынадыр хөрекселдерлиг дөрт сарай-кажааны туткан. Ол кажааларның бирээзингеле 160 тонна сигенни хадагалаар. Оон аңгыда ийи сери база бар.

Кажаа бүрүзүн-не сигенни кургалыр, а ол ышкаш оон изип, үрелерин болдурбас кылып каан. Ынчалза-даа эң чугула түүл болза тырып, шараан сигенде протеин болгаш каротин дээрге сараттаан сигенинден ийи катап хөй болуруида-дыр. Оон ужурунда, ол областың дыка хөй ажыл-агыйлары сигенни тырып, шарыыр аргаже шилчээн.

Ю. ЛЕДНЕВ,
СЭТА-ның корр.
ВОЛОГДА.

МАКТАЛДЫГ МАСТЕР

Кызыл-Мажалыктың тараа белеткел конторазы чылдың-на Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның колхоз, совхозтарындан келгилээн түс-түс тонна тарааны хүлээп ап турар. Ында тараа кургадыр цехте Ооржак Баранов мастер болуп чеди чыл ажылдаан.

О. Баранов амгы үеде тараа кургадыр агрегаттарның үүрмек септелгезин бүрүн доосканн. Тараа кургадыр черде болгаш складтарда сайгылгааннарны четчелеп тургускан.

Ак сеткилдиг ажыл-ишчини коллектив кежигүннери хүндүлээр. Чоокта чаа ол «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

С. ТАВА-САМБУ.

Дөртку класска „Төрээн чогаалга“ хамаарыштыр

Бистиң школаларывыска өредилге болгаш кижизидилге-даа өреникчилерни бичизиндеи тура-ла коммунистиг ёзугга чаңчыктырып кижизиделриниг угланган болгай. Бо талазы-биле аңырга тыва ортумак школаның 4-ку класының номчулга ному (авторлары К. Х. Оргу биле В. С. Кызылоол) үстүнде негеддеге аңгыр турар.

«Төрээн чогаалдан» дөртку класстың өреникчилери найырал, бойдус, эки аажы-чаңы өредилге, эвес чогаалы база төөгү талазы-биле дыка хөй түүлдерни билип алыр аргалыг. Номнуң баштайгы арыында-ла сураглыг совет чогаалчы, уругларның өңүү С. Маршахтың «Нем—силерниң өңүүңер болгаш башкыңар» деп ыска түүлүн бергени таарымчалыг. Ол дээрге чүгле бо өредилге номун эвес, харын черле нинтези-биле бүтүн-ле номнуң ажыы чүл, оны камнаар дугайында чагыг-сүме болур-дур.

«Төрээн чогаал» ному дөрт кезектен тургустунган. Оон бирги кезээнде номнуң аас чогаалының хевирлери, ында чүүнүң дугайын көргүскен болурун өреникчилер номнуң бирги кезээнден билип алыр. Ол кезекте ылаңгыя тыва улустуң шаандагы эдилеминиң чамдык херекселдерин (арын 14) киргени солун деп бодаар мен.

Ийги кезээнде дириг амытаннар дугайында кыска болгаш өреникчилерге билдингир чогаалдар киргеи. Ында чечен чугааларны авторлар эки шилип алган. Ылаңгыя Кызыл-Эник Кудажының «Кым эң ажыктыгы?» деп рассказы өреникчилерге солун болуру чугаажок. Рассказтың соолунде онаалгалар болгаш айтыгылар бар. Ол онаалгаларны күүседи, айтыгларны харылап тура, өреникчилер дириг амытаннар дугайында боттарының билир түүлдерин сактып чугаалаар.

Уругларның өренип эрткен темалары аразында харылзашкак, олар бот-боттарын неизээр ужурлуг болгай. Бичаңгаш номнуң база бир эки түүлү чүл дээрге, авторлар, чижээлээрге, дириг амытаннар дугайында чечен чугаанның соолунде, тывысыктар тыварын база сүмелеп турар. А оон мурнунда тывызыктар дугайында теманы уруглар өренип эрткен болгай.

Тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи С. К. Токаның чогаалдарындан чамдык эгелерни киргилээн бо өредилге номунуң эки талазы деп демдеглээр херек. «Аваныс чокта», «База кыш», «Черликтен» деп эгелерден шаандагы тыва улустуң кашчаар амыдыраг, чурттап чорааныныңг дугайын өреникчилер билип алыр.

Шаг-үе эрткен тудум төөгүнүң арынгары уттундуруп бар чыдар. Бичаарга өреникчилер бодунуң чопунуң төөгүзүн эки билген турар ужурлуг. Бо талазы-биле «Төрээн чогаалда» авторлар Степан Сарыг-оолдуң «Оюнпар» деп рассказын шилип хиргени черле эки. Тыва улустуң шаандагы оюнарын ам улус уттуп турары хомудаачыг. Оны эки билир кижилер база эвзеңеп бар чыдар болгай. Ол рассказта кандыг-кандыг оюнар турганын бижээн. Аңаа немелде кылдыр И. Самбуунуң тыва оюнар дугайында номун өреникчилерге немей номчуур кылдыр онаалга бээр болза эки-дир. Чамдык черлерде . ылаңгыя ыаа чыл таарыштыр тыва улустуң шаандагы оюнарын организастап турар аварган. Бичаңгаш башкылар, чижээлээрге, дөртку класстың башкылары ол оюнарны эки билир кижилерни чалап алган, өреникчилерге соонуургадыпдаа болгу дег.

Тыванның Совет Эвилелинин составынга каттыжар аңгыында төөгүткен дыка солун түүлдерни С. Токаның «Чаа Тыва» деп тоожузундан үзүндү чугаалап турар. Улуг Совет Эвилелинге Тыванның каттышкыны база ол ышкаш немец-фашистиг эжелекчилер-биле демиселге тыва эки турачыларның кириштеки эң-не чырыткылыг арынар болгай. Ол талазы-биле бистиң дөртку классчыларывыс номда киргеи чечен чугааларны улуг сонуургал-биле номчуп турар. Шак ындыг темаларны киргеи өредилге номунуң авторларының база чедишкини деп демдеглээр херек.

Пролетариаттың улуг баштыңчызы болгаш башкызы Владимир Ильич Ленинниң дугайында шүлүк база проза чогаалы-даа номда киргеи. «Төрээн чогаалда» өреникчилерниң хар-назынынга таарыштыр улуг эвес чечен чугааларны, шүлүктерни, баснаяларны киргени таарымчалыг.

Номнуң бир чедишкини болза, ында чуруктарны киргилээн. Эң ылаңгыя тывызыктар болгаш үлегер домактар кезээнде чуруктарны киргени чогумчалыг. Дыка хөй сөстерни тайылбырлаан. Ол база эки.

Өредилге номундан тывызыктар, үлегер өстер, пейзаж, эпитет, деңнелге деп түл дээрзин доңгулап тайылбырлаан. Ном болза дөртку класстың өреникчилериниң литература талазы-биле билип алза чугуур негеделериниг дугжүп турар.

Мооц-биле чүргеленгир бодап көөрге, номда чамдык чедир кылдынмаан, тайылбырлаттынмаан түүлдер база бар. Башкы кижи чогаадыкчы ёзуби-биле ажыдаар дээрзи билдингир. Ол белен тайылбыр сүрбес ужурлуг. Бичалза-даа «Төрээн чогаал» номунда дыка хөй сөстер тайылбырлаттынмаан. Чижээ «Оюнпар» деп эгеде «бадар аяк» (арын 74), «Адазының айбызынга» деп чугаада (арын 85) «ылгын базып олурган», «Дээрден дүшкеи диңде» (арын 114) «курбустуг» деп сөс, «База кышта»—«теве кежеге» (арын 67), «алажызы» (арын 70). Оон аңгыда «Оюнпар» деп чечен чугаада дыка хөй сөстер бар. 126 дугаар арында «чаламаа» деп сөс база бар. Оны өреникчилер хамаан чок, аныяк башкылар безин билбес чыгыы боор. Бичаңгаш ол сөстү тайылбырлаан болза эки.

Бо номда чамдык грамматиктиг частырыглар база бар. Ол хирезинде чазалга база чок. Оны редакторларның четпес ажылы деп санаар ужурлуг. Бо ном өреникчилериниг кайы-бир чечен чугаалы аңы шүлүкү номчуурунга хереглээриндеи ангыда, оон сөстерки шын бижиирни база билип алыр ужурлуг болгай. Кандыг-даа номнуң, чогаалдың ыңаңг талазын база утпаза чогуур.

Номда киргеи чамдык чогаалдарның аразында таарымча чок сөстер, стилистика талазы-биле частырыглар бар деп болдаар мен. «Хараган баарында чүвени топтап көөрге, өшкүзүг чүве турган». «Чүвени көөрге чүве турган» дээрге, таарымча пок эвеспе? «Хараган баарында чүвени топтап көөрге өшкүзүг болган» дээн болза эки.

Номнуң чуруктарында мээң четпес деп санап көргеним чүүл болза, 100 арында чодураары хөлүн эртпер чоон, терек-биле дөмей кыадыр чураан.

Бо номга шин чогаалындан бир улуг эвес үзүндүү киргеи болза база чогумчалыг турган. Чүге дээрге, шин чогаалын, ылаңгыя рольдар аңы-биле хуваап алгаш номчурга, өреникчилер аяныг номчуп чаңчыгарыга эптиг.

Бистиң школаларывыста литература талазы-биле бир четпес үүл болза, уругларның ураа номчулгага кошкак боор турары. А шин чогаалы ол четпестерни чайладырыга ажыктыг.

Авторлар дөртку класстың башкыларына болгаш өреникчилерге таарымчалыг номну белеткен үндүргени эки деп бодаар мен.

С. ДАНЗЫН-ООЛ.

А. С. ПУШКИН ДУГАЙЫНДА ДЕЛГЕЛГЕ

МОСКВА. Эрте-бурунгу ахтыларының Төп Күрүне архивинде (ЭАТКА) А. С. Пушкинниң төрүттүүгеи хүнүнден бээр 175 чыл болганына холбаштыр ховар дээн документилериниг делгелеги ажыттынган.

ЭАТКА—бистиң чуртта эң хоочун архив чери болур. Оон шыгжамырында 3 миллион ажыг архив херектери бар. Ол дыка хөй санныг материалдарының аразында ЭАТКА-ның ажылдакчылары улуг орус шүлүкчү А. С. Пушкинниң амыдыралынга болгаш чогаалчы ажыл-иженге хамаарышкан 200 ажыг ховар документилерни болгаш номнарны илередип тыпканнар.

Юбилейлиг делгелгениң ол түүлдери улуг шүлүкчүнүң амыдыралының дугайын, XIX үс чылдың 30 чылдарында ол архив черинге бирги Пётрнүң үеэин болгаш Емельян Пугачёвтуң удуртулгазы-биле болган тараачыннар дайынының үелерин шинчилеп, оон ажылдан турганын көргүскен.

Ында ол ышкаш гончаровтарның өг-бүлезинин, воронцовтар, юсуповтар ноянларның фондуларындан алган документилерни, Пушкинниң өңүктериниң чагааларын болгаш өске-даа ховар түүлдерни база делгээн.

ЧУРУКТА: ЭАТКА-ның информация киргизиниң начальнигги. С. Р. Долгова. Архивтиг херектериндеи Пушкиннериниг өг-бүлезинин салгакчыларының дадызын ол тыпкан. Оны Даштыкы херектер коллегиязының Москвада кол архивинге 1799 чылда кылып тургускан.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чаа шүлүктер

ШҮГЛҮП ҮНЭЭЛ

Талыгырда сынкар бажын
кайгап туруп,
Даг дег кылдыр сооттунуп
алам доруум.
Малчыннарның шуулганы—
наадымынче
Маргылдаалыг оюн-хөгже
салыптаалы.
«Алдан-дөртке» содагланган
бодум орайн,
Арыг тудуп, түрүг девин,
шүглүп үнейн.
Чүгүруктер чарыжынга
эртип келем,
Чүгүүг куш дег эрес-сийим,
доруг-дайым.

К. САНЧЫ.

ЧАРЫШ САЛЫП АЖЫЛДААЛЫ

Тайга-черге кара чаштан
оскен болгаш.
Даады-ла хүред-кызыл
шырайлыг мен.
Даңгырактыг эжим сецээ
ынак болгаш
Даады-ла кады чоруур
күзелдиг мен.
Алдыа ышкаш ынакшылдың
эге үжүү—
Арыг-шынчы найыралды
улам кацнап,
Салымывыс доңун каткаш,
эптиг-демниг,
Чаагай ишке чарыш салып
ажылдаалы!

Г. МУНЗУК.

КАРГЫ ХЕМНИҢ ЭРИИНДЕ

Мөңгүн-Тайгада Каргының Борбак-Арыг деп овза чараш чурумалдыг черинде пионер лагери ажылдап турар. Аңаа бир айда-ла 40 ажыг уруглар дыштанып турган. Лагерьниң мурнуу талазында Карга-хем агып чыдар. Оон суу аажок шапкын. Уруглар хем эриинге дыштанып, агаарлап, ойнап турар. Кедээзинде бажында мөңгүлерлиг Мөңгүн-Тайгадан эдектелип бады келген дыттарлыг ногаан аргалар. Аргаларның аразында коргунчуг кылдыр көзүлгүлээр ногаан чиңгистерлиг бөзүр хаялар чоогунче бистиң ужурашкан пионерлеривис селгүүстеп чоруп, камдыкта хүнезиниеин алгаш, оон-даа ырай бергилээр болдулар.

— Оон улам ыңайлааш, Хиндиктиг-Хөлге четкеш, дедир чаныс ора, доо кылаңайның ыткан Мөңгүн-Тайгага, оон менгилериниг-даа чедип болур бис—деп, отряд вожатыйы Валя Чанчы-Хөө чугаалай-дыр.

— Аяс хүннерде бо черлерде аргалар иштиниг, чиңгиргоган аяңнарга чоруурга магалыг сериин оран-ка болгай.

ПИОНЕРЖИ ЧАЙ

Ол чорааш гербарийлерни, каттарны, согунаны-даа чыын турар-дыр бис. Аптекаларга хереглээр үнелиг эм үнүштерни база чыын тур бис—деп, вожатый Карасал Кара чугаавыска элээн немей каапты.

Вожатыйларның бирээзи Таня Чоргаар малчыннарже база чедип турарын дыңнатты. Чаныыста «Малчын» колхозтуң кыргылда пунктузунуң ажылынга-даа дузалажын турдувус.

Борбак-Арыгда дыштанып турар уруглар Каргының Межеликтеи Октябрь Революция-зы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниг эдилекчизи Дыртыына Мага-Ширеевна Биче-оол болгаш оон өөнүң ээзи Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Доңгак Мазыкыевич Биче-оол-биле ужуражырын база планнаан турганнар. Бо ийи-хоочун пенсионерлер. Бичалза-даа ам-даа колхозунуң хойларын кадарын, аныяк малчыннарны мал ажылынга чаңчыктырын өредир сорулга салганнар.

Арыг, чаагай агаарлыг, бойдус-чурумалдыг черлерде дыштанып турар школачыларның чем кылын бээр повары Айын Дүзүүевна Саая базе-ла хоочун кижи чорду. Бо кыргаи өреникчилер-биле кады амдайныг чемнерни кылыр чораан. Ында бичилер ону хүндүлээр, мактаар болду.

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТА: пионер лагеринде дыштанып турар уруглар майгынар чанында.

„ШЫНГА“ харыы

„Советтер болгаш школалар белеткели“

Мыңдыг эгелиг мурнуку үүл июль 16-ның солунунга парлаттынган. Школаларның өредилге материалдыг базазы быжыгып, чаа өредилге планнарынче болгаш программаларже шилчилге план ёзугаар боттанып турары-биле чергелештир чамдык четпестерни ында айыткан. Ылаңгыя Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Каа-Хем районнарның чамдык школаларында септелгениң шыпары чавыс, оттулар үүл курлавыры четпес деп бижээн.

Каа-Хем райкүүскомунуң улус өредилге килдизиниң эргелекчизи А. О. Антоновтуң редакцияга дыңнатканы:

Районда 4 ортумак, сес чылдың 8, эге школа 3, шупту 15 школа бар. Августа эгезинге чедир оларның өн бирин септээн. Школаларны септөөн шыкары эки. Бо хүннерде ортумак, сес чыл, эге 3 школаның септелгези доостур четкен.

Сарыг-Сеп суурнуң Тока аттыг ортумак школазының болгаш оон, интернадының септелгези материал чогундан саадан турар. Одалга системазын кылырына хоолайлар, батареялар четпес, ону кылыр тускай специалистер база чок.

Райкүүскомнуң талазынды тудуг, септелге ажылдарын дүргеи доозарының хемчегленрин турар. Күүскомнуң август 7-де болган хуралынга чаа өредилге чылынга үткүштүр район школаларының байдалын тускай чугаалашкан, моон соңгаар ап чорудар хемчеглерни тодаратканы.

Чаа өредилге чылында одаар ыяштың 60 хуу хирезин школалар чанында дүжүргеи. Хөмүр-дашты, август, сентябрь айларда сөөртүп алыр, а белеткээн ыяштың артканнарын бичии орайтады чедирип алырын планнаан.

70 муң чагаа

НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ. Мында «Социалистиг Татарстан» солун бодунуң чаңчыл болган тайылбырынга КамАЗ-тың почтазының дугайын бижээн. Набережные Челны дээрге, дөрт чыл бурунгаар шоолуг билдинмес турган, ам ында тоску беш чылдың эң улуг тудугларының бирээзи калбаргаи, ону ам бүгү чурт, бүгү делегей билир. Бо хоорай хүн бурузүнде-ле 68450 чагааны ап турар болгаш 70 муң ажыг чагааны чорудун турар. Аңаа хүннүң-не улустуң чорутканы 2550 посылкалар чедер, тудугжулар 118661 солунну болгаш журналдарны чагыдып алган.

КамАЗ-тың телеграфистери хоңуктуң бүгү чәәрби шагында үзүктел чокка бачымы-биле ажылдап турар. Оларның хүнде ажылы—беш муң ажыг телеграмманы ажылдап кылыры болуп турар.

Олче чүве чорудуп турарларның адрестери—Совет Эвилелиниң бүгү хоорайлары, Экономиктиг кады ажылдажылга чуттарының хоорайлары бооп турар, оон ыңай Каттышкан Штаттардан, Франциядан, ГФР-ден, Япониядан база келгидээр.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ— „КАИССА“

СТОКГОЛЬМ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Роликтиң дамчытканы болза:

Шыдыраа талазы-биле делегейниң бирги чери дээш электрон-саналга машиналарының аразында болган баштайгы маргылдаа совет «Каисса» программазының тиилелгезинбиле доозулган. Дөртку түннел салыгда «Каисса» алды шак дургузунда кызымак ойнаан, американың «Остриш» программазын тиилээн.

Стокгольмга эрткен шыдыраага делегейниң бирги чери дээш электрон-саналга машиналарының аразында болган маргылдаага 13 программа киришкен. АКШ-тан дөрт программа, Англиядан—3, ССРЭ-ден, Венгриядан, Канададан, Норвегиядан, Австриядан, Швейцариядан бир-бир программа киришкен. Совет «Каисса» эң-не күштүг болган: дөрт тиилелгени чедип ап, чаңгыс-даа сан чидирбээн.

Башкарылга айтыгларының институдунуң эртем ажылдакчызы, «Каисса» программазының авторларының бирээзи М. В. Донскийге хөй санныг кижилер дицмиттиг адын часкап турда, шыдыраага электрон-сапалга машиналарының аразында болган делегей чемпионунуң алдын медалын тывыскан.

телевидение

АВГУСТ 13-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга. «Чиполлино». Мультфильм. 18.40 — Телемедээлер. 18.50 — «Картофельдн машиналар ажаан тур». Кыска фильм. 19.10 — «Тоску беш чыл, дөртку чылы». Үшкү дамчыдылга. 20.10 — «Бригадир». Эртем-нептередиглиг фильм. 20.20—«Тараажының ижи». Дамчыдылга. 20.50 — «Командор Сергио». Телефильм. 21.05 —Телемедээлер. 21.20 — Чаралдар, реклама. 21.25—23.05— «Вярниез». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага болган Кызылга булуттаар, биче чазыс чаар. Соңгу-барыын угланыышынныг хат кошкак болур

Агаарның температуразы даглыг черлерге 17—22, өскелерге 22—27, Кызылга 22—24 градус чылыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Сибирьниң каналдары

Барыын Сибирьниң кылымал каналдарының дугайында дыка хөй түүлдер бижиттингеи, хөй чугаа-соот-даа чоруп турар. Ынчалза-даа оларны көргеи кижи кажан-даа турбаан.

Тоолчургу чугаа-соттуң чазыдын профессор Д. Н. Фиалков ажыдар аргалыг болган. Ол топографтыг чурт чуруктарын шинчилеп турган, кажан-бир шагда Тобольскиниң Конда дээр хем-биле тудуштурып турган 150 километр дурттуг кылымал суг оруун тып каан.

Ол каналды чогум кажан тутканы? 1708 чылда князь Матвей Гагарин дээрзин Сибирьниң губернаторунга томуйлааны билдингир. А ол Сибирьже чоруур мурнунда Донга суг бугалары тудуп турган кижи. Ынчангаш бо каналды шолуттурген кижилер XVIII вектин эгезинде тутканы боор деп артемдеп санап турар.

ОМСК.

В. ЛОБОДА,
СЭТА-ның корр.

Далайларда чеже балык барыл?

КНО-нуң ыыш-чем болгаш көдээ ажыл-агый организациязының (ФАО-нуң) кол директорунуң оралакчызы Фредерик Поппер КНО-нуң далай эрезинин талазы-биле Каракаска болган конференциязынга чүве чугаалап турган, 1965 чылда бүгү делегейде Делегей океанының когарал чокка берил болур балыктарының үүгле 36 хуузун кижилер тудун чемге хереглээн дээрзин медеглээн. 1972 чылда балык курлавырының 50 хуузун тутканы. Балык тызыжын ам-даа көвүдедир дээр болза, балыктарның болуглежин турар черлерин тывар талазы-биле чаа аргаларны тывары негеттинер деп Ф. Поппер чугаалаан. Оон-биле кады амгы үеде тыышка кирбейн турар балыктарны база тывар аргаар.

(«Советская Россия» солундан).

ЗАНГЕЗУРДАН ШҮЛҮКЧҮ

Армениянын Чогаалчылар эвилелинге менээ: «Альберт Исаджанян—эвилелдиң эң-не аныяк кежигүнү, оон хары 23. Ол элээн каш шүлүглелди бижээн, ийи шүлүк чыындызын үндүрген, тоожу база. Ылаптыг-ла мергежилиг кижи» деп чугаалаан чүве.

Оон «Чечектерден көвүрүг», «Хүлүмзүрүг» деп шүлүк чыындыларын, «Ийет, мен хөйнү чидирген мен, ачай» деп тоожузун Чогаалчылар эвилелинин библиотеказындан тыпкан мен...

— Шуптузу улуста-дыр, номчуп турар...—деп, библиотекарь чугаалады.

Сураглыг шүлүкчү Сильва Капутикян оон дугайында мынча дидир: «Аныяк болган салымы кээргенчиг болза-даа, оон шүлүк чогаалы — ёзулуг чогаал... Харын-на оон ужурунда бистиң шүлүкчүлеривис Геворк Эмин болгаш Ованес Шираз олар мергежилин бедидер талазы-биле аңаа дузалап келген, дузалап-даа турар. Исаджанянны Чогаалчылар эвилелинге чөргаарал-биле хүлээп алган бис...»

...Бир-ле катап, дагда Каваундж суурга улуг шуурган болуп, электри дамчыдылгазының шугумуун үреп каапкан. Бажыңнарга чырыктар өшкүлээн, суурже суг сордурып берип турар сордурукчу база турупкан. Септекчи дилээрге тывылбайн барган. Ол ынчаарда, элээди назылыг оолларның бирээзи шугумда үрелгеи черни тып алган. Демги оол адаганче үне бергеш, үреднишкинни эдип каапкан, дүжүп кээп четтикпейн барган. Дынзыг хат ону бедиктен аңдара шаапкан...

Эмчилер Альберт Исаджанянның тынын алган, ынчалза-даа оон будунга болган үреліг ону шимчей албас болдуруп каан. Сагыш-сеткил база мунгаралдыг болуп келген. Ам канчан чурттаарыл? Оон өөрү, школа, бүгү суур оолдуң черге кагбаан, олар шуптузу аңаа дузалажы берген.

Суурнуң кижилери дугуржуп алган чүве дег оон бажыңынга чеде берип, сеткилин өөртүп турган. Ол шүлүкке ынак боорга, өн-өн шүлүк номнарын аңаа аппарын бээр. Башкылар хүннүң аңаа барып, башкылап турар. Ынчангаш Альберт өөрү-биле кады школаны доозуп алган.

Кезек болгаш, төрээн суурун катташ чоруур болу берген. Исаджанянның өг-бүлези район төвү—Горисче чоруур дээн: эмчилер аңаа үр эмнеткеш, Альберттиң вадыы экижир боор деп бодаан. «Зангезур» солунга оон бирги шүлүү нарлаттынган, ол оон бодушка, өөрүнге улуг байырлал болган. Оон өңүктери Альберттиң шүлүктерин Ереванга аппарып, аныяктар солунунга берген. Гористе ийи каът бичии бажыңга Армениянның ажыбүрү хоорайлар, суурларындан, Москвадан, Ленинградтан, харын-даа ырак болгар Доброводан-даа чагаалар кээп турун берген.

Чогаал—Альберт Исаджанянның салымы, ынак чүүлү.

Оон-биле ол боду уран чүүлге орук тып алыр талазы-биле өскелерге база дузалажып турар. Альберт болза Чогаалчылар эвилелинин Горис хоорайда салбырында аныяктарның чогаал болгумунуң ажылынга киржип, ону чедишкининг удуртун, номнар чугаалажырынга киржип, шүлүк чогаалының дугайында лекцияларны кылып турар апарган.

Ол ам бижип-ле, бижип-ле турар...

Исаджанянларның бажыңынга кежээлерде аныяктар чыглып келир. Шүлүк чогаалының, шүлүктерниң дугайында аңаа маргыжып-даа, номчуп-даа турарлар.

— Чамдыкта бодумнуң аарым-биле чааскаан-даа артып калыр мен, бодумнуң салымымы-даа бодай бээр мен. Ынчалза-даа мен чааскаан эвес-ле болгай мен, ыңдыг за? —деп Альберт чугаалаар.

Мен ол сөстерни дыңнагылаан, оон хып турар карактарынче көргеш, оон шүлүктерин сагыгылан келир мен:

«Кара чааскаан... Кара
чааскаан...»

Кандыг аттыг амытан сен...»

Ийет, ол коргунчуг сөстүн адын, адазының адын ол таныпас, чүге дээрге оон боду амыдыралдың иштинче, бодунуң өңүктери-биле кады шымнып кире берген-дир.

Георгий САРКИСЯН,
ПМА-ның корреспондентизи.

кинотеатрларда

АВГУСТ 13-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: Киночыныды 9.50. «Ол болгаш шулбустар» (1-ги, 2-ги сериялары) 11.00, 13.40, 16.00, 18.20, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дүнеки от» 15.00, «Бир эвес шынап-ла ынакшыл болза?» 16.50, 18.30 20.30 шактарда

«ПИОНЕР»: «Чиполлино» 9.00, 10.50, «Мөңгүн хөлдүң чажыды» 12.40, 14.40, 16.40, 18.40 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эр улус чугаазы» 12.00, «Ангел гайдуктуң ужуралдары» 17.00, 18.40, 20.20 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Сарыг чемоданчыгаштың ужуралдары» 15.00, «Күткүлге» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Үш чоон кижи» 16.30, «Көккүр харган» 18.00, 20.00 шактарда.

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг № 2 ортумак школазын Людмила Монгушовна Далазаның 1972-73 өредилге чылында доскан № 492662 аттестады читкен. Читкен документини күш чок деп санаар.

Бистиң адрезивис: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажылтериниң 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалагый килдизинин 21-47, үлегүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 2-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАШ ҮНЕР

Тираж 16056. ЧАГЫГ № 914.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01008.